

Miquel Bassols

Autoritat i autoritarisme

Una lectura des de la psicoanàlisi

Autoritat i autoritarisme

Una lectura
des de la psicoanàlisi

Assaig 51

Autoritat i autoritarisme

Una lectura
des de la psicoanàlisi

Miquel Bassols

Universitat de València

© Del text: Miquel Bassols, 2020

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2020

© De la imatge de la coberta: Perejaume, VEGAP, València, 2020

Publicacions de la Universitat de València

Arts Gràfiques, 13 – 46010 València

Coordinació editorial: Maite Simón

Coberta: Perejaume, *Pintura i representació* (1989)

Disseny de la col·lecció i maquetació: Inmaculada Mesa

Correcció: Elvira Iñigo

ISBN: 978-84-9134-574-9

Dipòsit legal: V-2069-2020

Impressió: byPrint

*A l'Arnau i en Bernat,
i també a en Kyle,
pel desig de les lletres
on sigui que se n'autoritzin.*

L'autoritat és mútua o no és.

BLAI BONET

Podem dir que la Legalitat és el cadàver de l'Autoritat; o, més exactament, la seva «mòmia» –un cos que perdura tot i estar privat d'ànima o de vida.

ALEXANDRE KOJÈVE

Pretenem mostrar de quina manera la impotència per sostenir autènticament una praxi es rebaixa, tal com és comú en la història dels homes, a l'exercici d'un poder.

JACQUES LACAN

Índex

INTRODUCCIÓ	13
AGRAÏMENTS.....	19
AUTORITAT I CREENÇA	21
La paradoxa del pare.....	21
Una fórmula de l'autoritat	26
Josep Pla i l'estat d'esperit dels catalans	33
<i>DESESCRITS</i>	43
ALGUNES AUTORITATS SOBRE L'AUTORITAT.....	45
L'oblit de l'autoritat	46
El sentiment d'autoritat	47
El poder invisible de l'autoritat	49
La lògica de l'autoritat	51
Les quatre autoritats d'Alexandre Kojève.....	57
<i>DESESCRITS</i>	63
AUTORITAT I PODER	65
El poder de la paraula	65
Els quatre discursos de Jacques Lacan	72
L'Estat i el poder de l'Amo.....	79
<i>DESESCRITS</i>	85
L'AUTORITAT ANALÍTICA	87
La transferència	87
El poder de la paraula	92
L'autoritat del «subjecte suposat saber».....	95
L'autoritat i l'exercici del poder	98
El revers del Discurs de l'Amo	101
«El supuesto pueblo catalán».....	102
<i>DESESCRITS</i>	109

DECLIVI DEL PARE I FEMINITAT	111
El retorn del fantasma del pare.....	111
Llei de la paraula i norma jurídica.....	117
Lògica fal·lica i lògica femenina	121
<i>DESESCRITS</i>	128
PER UNA DEMOCRÀCIA ANALÍTICA	131
Primer d'octubre.....	131
Una democràcia analítica.....	134
La democràcia contra ella mateixa.....	135
La democràcia minvant.....	140
«No tinc por».....	148
«Posar tot altre al seu lloc de subjecte»	150
Marguerite Duras o una política de la pèrdua	156
Per una democràcia femenina	160
<i>DESESCRITS</i>	163
PER NO CONCLOURE	167
ANNEXOS	
1. Perejaume i el lloc del subjecte.....	171
2. Els quatre discursos.....	179
GLOSSARI	183
BIBLIOGRAFIA	191

Introducció

L'autoritat està en crisi? Ho escoltem en llocs i àmbits ben diversos: l'autoritat dels pares i les mares en la família, la dels mestres en l'àmbit pedagògic, la dels metges i terapeutes en la seva pràctica clínica, la dels investigadors en el camp del saber científic, la de les jerarquies en les institucions religioses. I sobretot l'autoritat dels polítics en el món de la política. La política és avui el camp on les autoritats són posades més en qüestió, on sovint es fa ben difícil que siguin reconegudes –«No ens representen», diuen– i on també es fa més difícil que es reconeixin entre elles –«No menteixi! Vostè no té autoritat per seguir governant». La desqualificació de l'autoritat de l'altre sembla avui el recurs més efectiu per menystenir-lo, per treure'l dels llocs del poder i també

NOTA: Utilitzo en diversos moments fórmules –els anomenats *matemes*– i conceptes propis de la psicoanàlisi. Els indico acompanyats d'un asterisc* quan apareixen al text per primera vegada. Al final del llibre, el lector trobarà dos annexos i un glossari de termes on explico aquests conceptes i matemes d'una manera resumida.

per negar-li finalment els drets més fonamentals. L'autoritat en crisi? De fet, si fem un repàs en la història, l'autoritat sempre ha estat en crisi, especialment quan ha de justificar en què s'autoritza, què la fa autoritat. Aleshores, quan l'autoritat defalleix, l'autoritarisme esdevé el símptoma d'un ús del poder que no pot respectar ja la singularitat de les persones. Quan desapareix l'autoritat i es degrada en l'ús del poder de la força, legal o física, desapareix el reconeixement mutu indispensable per conviure en una societat que es reconegui ella mateixa com a justa i veritablement democràtica. La democràcia, convertida en un joc de majories garantides només per la quantitat de vots obtinguts en eleccions, esdevé aleshores un sistema buit de contingut, un simple recurs retòric per un retorn de l'autoritarisme més subtil o més groller. «Democràcies autoritàries» en diuen ara, o també «democràcia sense política». Aquest recurs a l'autoritarisme es fa molt sovint en nom de la legalitat com a garantia darrera de l'autoritat, de l'ús del poder i de la força en el si dels mateixos sistemes democràtics. Constatem, però, que el recurs únic i constant a la legalitat alimenta encara més la crisi de la mateixa autoritat.

El conflicte que estem vivint aquests darrers temps entre Catalunya i l'Estat espanyol és sens dubte paradigmàtic d'aquesta conjuntura. El recurs únic i constant a la legalitat per resoldre els conflictes polítics ha portat a un atzucac que no sembla tenir ja marxa enrere. Podem llegir-lo com un conflicte d'autoritats que no es poden reconèixer entre elles? En tot cas, el símptoma Catalunya, per anomenar-lo així, és ja un símptoma a Europa i planteja el problema de l'autoritat i de l'ús del poder a instàncies i nivells diversos. Aquesta conjuntura ha estat sens dubte un dels motius del

nostre interès pel tema de la crisi de l'autoritat i de l'emergència de l'autoritarisme. És el fil vermell que travessa aquestes pàgines.

El cercle viciós entre autoritarisme i crisi d'autoritat –l'un es nodreix de l'altre, l'un és efecte de l'altre– ha estat assenyalat a bastament per molts pensadors, especialment després de la Segona Gran Guerra, moment que va signar el declivi de les figures clàssiques de l'autoritat. Cal seguir el rastre d'alguns d'aquests pensadors a partir de la segona meitat del segle XX per entendre la conjuntura en la qual ens trobem actualment. Va ser també l'inici de l'època dels nous autoritarismes, des dels més implícits fins als més explícits, que avui creixen a l'empара de les democràcies formals occidentals amb una retòrica manllevada de la seva tradició més il·lustrada. Podem escoltar així un discurs xenòfob fins i tot en nom dels drets humans. L'autoritarisme no és aleshores incompatible ni amb l'Estat de dret ni amb un règim democràtic que pot sostenir-se prou bé com una democràcia d'amos que no arriben a conversar entre ells, cadascun en el seu feu. El discurs de l'autoritarisme no podria sostenir-se, però, sense les servituds voluntàries de parts de la població que troben en les figures de l'amo modern una assegurança contra la incertesa i la indeterminació inherents al malestar en la civilització. De cap altra manera pot explicar-se l'extensió creixent d'aquest nou discurs autoritari que travessa l'Occident, legitimat precisament en nom de la democràcia. L'autoritarisme és un fenomen que s'infiltra en el teixit social de maneres molt diverses i desapercebudes. Les seves arrels s'enfonsen en el més íntim de cada subjecte, en la seva relació amb els altres més propers i també en la relació de cadascú amb allò

que és més desconegut en ell mateix. El ressort de l'autoritarisme és sempre inconscient, respon de fet a un moment crucial de la subjectivitat de la nostra època i cal escoltar-lo com un símptoma de la degradació dels lligams socials. No es pot entendre l'autoritarisme i el seu ús del poder en tots els àmbits sense entendre primer aquest ressort individual de l'autoritarisme.

Quina és la lògica que mena la crisi d'autoritat i que acompanya, d'altra banda, el declivi que constatem en les nostres societats democràtiques? Què pot aportar avui la psicoanàlisi a l'àmbit de la política pel que fa a la noció d'autoritat i a l'ús del poder? Quines conseqüències podem extreure des de l'experiència de la psicoanàlisi, una experiència que és sempre individual, en els conflictes socials que es fan palesos en les societats anomenades democràtiques? L'extensió de la psicologia individual a l'àmbit social i polític ja fou prevista per Sigmund Freud, especialment al text titulat «Psicologia de les masses i anàlisi del Jo», principi d'una orientació que ha propiciat des d'aleshores desenvolupaments i contribucions de gran interès. La psicoanàlisi de Jacques Lacan en va reformular els fonaments i ens pot ajudar a actualitzar una anàlisi dels lligams socials i de l'autoritat que avui ens sembla indispensable per estar a l'altura de la subjectivitat de la nostra època, una subjectivitat cada cop més marcada per una crisi dels sistemes simbòlics, fets de llenguatge, en els quals tenen lloc aquests lligams.

Seguint aquesta orientació, plantejarem primer la relació que existeix entre l'autoritat i el fenomen de la creença, i veurem després què n'han dit alguns autors que prenem, precisament, com a «autoritats» en el tema. La diferència i la relació que existeix entre l'autoritat i els mecanismes del

poder se'ns ha revelat com un eix fonamental per entendre les crisis de l'autoritat. Són dos registres que se solen confondre massa fàcilment i la seva superposició és la via més directa cap a l'autoritarisme. L'autoritat del Pare, figura clàssica que sosté el poder del patriarcat, és l'altre element fonamental que cal analitzar avui en les paradoxes que implica. M'ho deia així un home sobrepasat per la situació a casa seva, però atabalat també pel càrrec que tenia en el camp de la política, d'on prenia la paraula per explicar-se: «He *dimitit* de la funció de pare, ja no sé com fer-ho». Curiosament, la seva companya el tenia per un «autoritari». Veurem tot seguit què ens pot dir de nou la psicoanàlisi sobre l'autoritat a partir de la forma que li és particular i que hem anomenat «autoritat analítica». És una autoritat que se sosté en el fenomen que coneixem com la transferència, concepte fonamental de la psicoanàlisi. L'autoritat analítica ens indica una via possible per anar més enllà de l'autoritat patriarcal en declivi, més enllà també del seu retorn més funest quan l'autoritarisme d'avui voldria restaurar-la. Els discursos que promouen avui la restauració de l'autoritat perduda del Pare –ja sigui sota la forma del més bon «paternalisme» o de les tècniques coercitives que trobem autoritzades en nom de part de la Psicologia– no sembla que puguin ja respondre al malestar. Més aviat l'alimenten. Però tampoc l'anomenat «maternatge terapèutic» sembla sortir-se'n quan promou la satisfacció de les necessitats i de les demandes en nom d'una Mare de l'amor. I tanmateix, sovint trobem aquesta demanda traslladada a l'Estat mateix en el camp de la política, la demanda d'un Pare autoritari i d'una Mare protectora alhora. Bona part del drama polític contemporani sembla desenvolupar-se en aquest escenari amb un guió molt

edípic, per dir-ho amb la coneguda referència freudiana. Més enllà d'aquest guió, la posició i la lògica de la feminitat es revela com una brúixola necessària en una època que molts defineixen ja com la d'una feminització generalitzada. Cal veure, però, què entenem per feminització i quina altra lògica introdueix la feminitat en l'estructura de l'autoritat. En aquesta orientació, que la psicoanàlisi de Jacques Lacan va obrir més enllà de Freud però no sense ell, gosem formular la possibilitat d'una «democràcia femenina».

Qui esperi fórmules inequívokes i de manual per respondre al problema actual de l'autoritat en crisi no cal que segueixi llegint. No em sento gens autoritzat a acompanyar-lo en l'elaboració del concepte i en l'experiència de l'autoritat. Qui esperi una construcció de les preguntes que he sabut fer-me des de la psicoanàlisi per tractar el problema de l'autoritat i de la seva crisi en les nostres societats, farà bé d'acompanyar-me. Segurament sabrà aleshores construir-se'n també les seves, de preguntes.

Agraïments

Aquest text és el desenvolupament de quatre conferències dictades a la Comunitat de Catalunya de l'Escola Lacaniana de Psicoanàlisi els dies 4 i 25 de maig, i 8 i 15 de juny del 2018, que les seves instàncies directives van programar amb el tema «Psicoanàlisi i Política». Agraïxo a la Junta Directiva haver-me convidat a inaugurar un espai que era una aposta decidida per la implicació de la psicoanàlisi d'orientació lacaniana, més enllà de la pràctica de la psicoanàlisi, en l'àmbit social en la qual es produeix i en l'opinió pública. La psicoanàlisi no és només una pràctica terapèutica reduïda a la privacitat de la consulta del psicoanalista. És també i sobretot una posició ètica davant d'allò que ja Sigmund Freud va entendre com el «malestar en la civilització» i que Jacques Lacan va traduir en l'exigència, adreçada en primer lloc al psicoanalista, d'estar a l'altura de la subjectivitat de la seva època. Agraïxo també a tots els qui van participar en les quatre conferències les seves intervencions, preguntes i comentaris; han estat el motiu de molts dels desenvolupaments inclosos en el text.

He d'agrair molt especialment a Jacques-Alain Miller, fundador de l'Associació Mundial de Psicoanàlisi, el seu treball constant d'orientació i l'aposta recent que ha fet amb la creació de la xarxa internacional anomenada Zadig

(Zero Abjection Democratic International Group), definida com una extensió de la psicoanàlisi en el camp de la política i de l'opinió pública. És una crida, feta més enllà de l'àmbit restringit dels psicoanalistes, a prendre partit, fora de qualsevol política de partits, en les conjuntures socials i polítiques que demanen avui respostes decidides i elaborades a partir de la pròpia experiència de la psicoanàlisi. És una aposta, gens evident, de la qual n'estem traient només algunes primeres conseqüències. Aquest text vol seguir-les per albirar-ne l'horitzó.

Pel que fa a la redacció final d'aquest llibre, vull agrair la lectura que n'han fet dels diversos esborranys, sempre de manera tan crítica com generosa, Margarida Bassols, Neus Carbonell, Montserrat Ingla i Carlota Torrents.

I gràcies també a Perejaume que, a més de la seva lectura amiga, ha fet les gestions necessàries per poder fer servir la seva obra com a il·lustració de la coberta d'aquest llibre.

Des de principis del segle passat, assistim a una crisi de l'autoritat fundada en el patriarcat que té diverses conseqüències en les formes de vida i molt especialment en la política. La crisi d'autoritat, però, és tan antiga com l'autoritat mateix. Les diverses manifestacions que presenta —familiar, pedagògica, política o religiosa— són fets de llenguatge, es fonamenten en el poder de la paraula que rau en l'inconscient. Com més crisi d'autoritat hi ha, més retornen formes d'autoritarisme, amb un ús indiscriminat de la llei jurídica o de la força física. Què ens pot ensenyar la psicoanàlisi de Jacques Lacan per fer-ne una lectura actual? En primer lloc, la diferència entre autoritat i poder. I un fet que respon a l'estructura sexual de l'ésser humà: més enllà de l'autoritat fundada en la lògica fal·lica, que funciona de manera binària amb el tot o res, s'obri el camp d'una autoritat fundada en la lògica femenina, que funciona considerant cada element un per un i amb el no-tot.

Miquel Bassols és psicoanalista a Barcelona, membre de l'Association Mondiale de Psychanalyse, de la qual ha estat president durant el període 2014-2018. Doctorat pel Département de Psychanalyse de l'Université Paris 8, amb la tesi *L'amour, la parole et la lettre chez Raymond Lulle*. És autor de *La psicoanàlisi explicada als mitjans de comunicació* (1997), *Llull con Lacan* (2010), *Lecturas de la página en blanco* (2011), *Lo femenino, entre centro y ausencia* (2017), *Una política para erizos y otras herejías psicoanalíticas* (2019). Actualment impulsa la xarxa Zadig a Catalunya amb l'edició de *Ciutat de les Lletres*, lloc web dedicat a l'extensió de la psicoanàlisi en el camp de la política.

ISBN 978-84-9134-574-9

9 788491 345749

VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA

PUBLICACIONS
PUV